

ПРИБОЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАН

Евгени Иванов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Текстът разглежда процеса на развитие на приобщаващото образование в Узбекистан. Посочени са усилията на правителството за включването му като част от образователната политика и подкрепата, оказвана за включването на деца и възрастни със специални нужди в обществото. Според включени в цитирана в текста инициатива на ЕС учители децата с умствени предизвикателства изпитват трудности при изпълнението на образователните стандарти, но общуват и показват по-щастливо поведение. Според родители на деца със СОП включените в курсове за приобщаване деца се развиват добре. Тези, чиито деца са посещавали специални училища преди навлизането в училище за приобщаване, подчертават, че децата им се развиват по-бавно там, а приобщаващото образование според тях е по-ефективно в сравнение с образованието, дадено в специализираните училища.

В текста се прави изводът, че при въвеждането на образователни проекти или програми от всякакъв вид и с цел собственост, устойчивост, ефективност и въздействие е необходимо да се обхване пълната верига на образователната стойност от началото до края, като всеки аспект добави стойност към цялостния резултат. Внимателното внедряване на образователни проекти, при които се налага промяна в нагласите, отнема значително време, най-малко четири-пет години.

Ключови думи: приобщаващо образование; деца със специални образователни потребности; СОП; обучение на учители; образователни политики; социална интеграция

Развитието на приобщаващото образование започва в Узбекистан през 1996 г. Оттогава правителството е включило приобщаващото образование в своята образователна политика и продължава да въвежда и прилага реформи на институционално и законодателно равнище, за да подкрепи включването на деца и възрастни със специални нужди в обществото. Различни пилотни проекти в тази област са изпълнени с финансиране от международни донори, но тези проекти не винаги успяват да постигнат съответна устойчивост.

Финансиран от ЕС проект „Техническа помощ за приобщаващо образование за деца със специални нужди в Узбекистан“ стартира на 5 март 2014 г. след подготвителни дейности, извършени от май до юни 2011 г. и от март 2012 г. до март 2013 г., също финансирани от ЕС. Първоначалната продължителност на проекта

е 24 месеца, като продължителността му е удължена за още седем месеца като резултат от одобрението от страна на правителството на Узбекистан на Финансово споразумение през януари 2016 г. Основният бенефициент на проекта и партньорите са Националният център за социална адаптация на децата, Министерството на образованието (МО), Министерството на висшето и средното специализирано образование, Министерството на здравеопазването, Министерството на труда, Министерството на финансите, както и други институции, като Държавния педагогически университет в Ташкент, Централния институт по народно обучение и преквалификация, Републиканския обществен детски фонд, национални и международни донори, включително УНИЦЕФ, ЮНЕСКО, Азиатската банка за развитие и Световната банка. Географските райони, обхванати от проекта, са град Ташкент (столицата), град Ургенч (район Кохрезм), град Самарканд (регион Самарканд), град Наманган (регион Наманган) и град Термез (регион Сърхандаря).

Контекст на сътрудничеството

Значението на финансирания от ЕС проект за приобщаващо образование за деца със специални нужди в Узбекистан е подчертано в член 23 от Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на детето (1990 г.), в която държавите, страни по конвенцията, признават, че дете с умствено или физическо увреждане трябва да се ползва с пълен и достоен живот в условия, които гарантират достойнство, насърчават самостоятелността и улесняват активното участие на детето в обществото. Те насърчават в духа на международното сътрудничество обмена на подходяща информация в областта на профилактичното здравеопазване и медицинското, психологическото и функционалното лечение на децата с увреждания, включително разпространението и достъпа до информация относно методите за рехабилитация, образователни и професионални услуги с цел страните по договора да могат да подобрят своите способности и умения и да разширят своя опит в тези области. В това отношение трябва да се обърне особено внимание на потребностите на развиващите се страни. В член 28 се признава правото на детето на образование във всички негови етапи, както и нуждата от предприемане на мерки за насърчаване редовното посещаване на училищата и намаляване процента на отпадащите от училище.

Стратегията за изпълнението на проекта се основава на педагогически подход, който подчертава индивидуалните характеристики, нуждите от обучение и таланти на всяко дете, като по този начин включва и деца със СОП. Това има положителен ефект и върху другите деца в класа, както се наблюдава в часовете и се потвърждава от родители и учители, интервюирани във фокус групи. От педагогическа гледна точка, основната цел на училищата и учителите е да развиват и поддържат безопасна и благоприятна учебна среда в общообразователните училища, за деца със специални нужди и за всички останали деца. Ангажиментът на местно ниво (представители на регионалните или градските администрации на общественото образование, учители, директори, възпитатели и родители на деца

със специални образователни потребности) за изпълнението на проекта и насърчаването на приобщаващото образование е висок през целия срок на проекта. Въпреки това предразсъдъците срещу по-приобщаващи образователни практики сред родителите на децата, които нямат специални образователни потребности, остават високи.

Един проблем, с който постоянно се сблъсква проектът по време на изпълнението, е двуезичието на узбекската образователна система, тъй като договорените преводи на технически термини от руски на узбекски език, използвани в областта на приобщаващото образование, често не съществуват. Това усложнява и забавя процедурата за одобрение на важни резултати от проекта и следователно изпълнението на проекта. С напредването на проекта реализацията води до необходимостта от планиране и преход към интегрираща образователна система постепенно и на малки стъпки, вместо да се извърши бърза промяна. Понятието за приобщаващо образование в Узбекистан не е ново, но не е напълно прието от мнозинството от населението. Затова проектът започна да подкрепя подхода за насърчаване на „по-приобщаваща образователна система в Узбекистан“ вместо „напълно приобщаваща образователна система per se“. Министерството на образованието предлага този подход и се оказва надежден агент за промяна“, защитаващ интересите на децата със специални нужди и техните родители. Също така подобен подход „стъпка по стъпка“ изглежда отразява ограничаването на ресурсите – човешки и материални, които биха се наложили при внезапна промяна.

Учители и директори

Учителите не се противопоставят на приобщаващото образование, но преподаването е трудно, защото има много деца в един клас (средно 35 – 40) и няма асистент учители. В някои училища има доброволци и в някои случаи родителите седят в класа или в коридора, за да помогнат незабавно, когато е необходимо. Има регламент, че трябва да има максимум 25 деца в приобщаващите класове, но преобладаващо класовете все още са много големи. Изборът на децата за пилотните училища е сложен и през май 2015 г. е взето решение за идентифициране и включване на деца с леки увреждания (физически и интелектуални), чиито специални образователни нужди могат да бъдат посрещнати в общообразователните училища и детските градини. Националните партньори, по-специално МО, се съгласяват с този подход. Също така „Анализ на плана за действие за по-приобщаващо образование на 30 училища и детски градини в Узбекистан“ установява, че пилотните училища и детските градини не притежават компетенции и специалисти, които да предоставят образователна подкрепа на деца със средни или тежки СОП, но могат да го направят за деца с леки СОП. Учителите признават, че децата с умствени предизвикателства изпитват трудности при изпълнението на образователните стандарти, но общуват и показват по-щастливо поведение. Ако децата имат нормален интелект, тогава учителите насочват, но ако децата имат интелектуално увреждане, е по-трудно и отнема много време за препода-

ване. В хода на проекта всички учители на пилотни училища и детски градини са обучени и са им предоставени материали, разработени от проекта. Учителите споделят голямото си удовлетворение от съдържанието и качеството на обучени-ята за включване и семинарите, осигурени от проекта. Те са много полезни и се прилагат и в учебните часове за деца, които не са със СОП, като фокусът е върху подходите, ориентирани към обучаемите, т.е. разглеждането на всяко дете като отделен човек със свои собствени характеристики и стратегии за учене. Учителите са много позитивни по отношение на този подход, като се отдалечават от традиционното преподаване на лекции, което не отчита индивидуалните нужди и качества. Те също така смятат, че тези съвременни подходи са по-задоволителни и са в по-добър контакт с всяко дете. Това е интензивен, но възнаграждаващ начин на работа според тях. Тяхната работа обаче може да бъде облекчена чрез назначаване на помощници/преподаватели в класната стая.

По-долу са представени отзиви от учители и директори: „На семинарите научихме, че няма деца, на които не може да бъде преподавано“ (учители в Самарканд). „Благодарение на обучението сме променили нашето отношение и дори нашата гледна точка. Започнахме да работим върху себе си“ (учители в Самарканд). Учителите са в състояние да осигурят достатъчна подкрепа за децата със СОП в класа, стига техните потребности да са относително леки. Всички те изразяват необходимостта от по-практични обучения, особено за справянето с интелектуални предизвикателства, които обикновено се разглеждат като по-сложни за справяне. Във всички пилотни училища са разпределени и активно използвани необходимите учебни пособия/помагала, осигурени от проекта. За съжаление обаче, физическите условия в училищата (стълби, прагове, тоалетни) все още не са адаптирани към децата със специални нужди. В някои случаи липсва интерактивно оборудване за деца със зрителни и слухови увреждания, докладвани от пилотни училища и детски градини. Представители на местната власт заявяват, че е започнала правителствена програма за обновяване на училищата и детските градини, а обновяването се отнася и до достъпността. Училищните ръководства участват и в обученията, подкрепят учителите и участват в специални срещи за родители, активно застъпващи се за включване в СОП, също и преди записването на нови обучаеми. Заедно с учителите те активно комуникират с родителите. За тези, които изразяват възражения и притеснения срещу приобщаването, като се страхуват от цялостен спад на качеството на обучение в класа, директорите и учителите предоставят информация, поставяйки акцента върху правата на децата.

Един работен формат, високо ценен от учителите, са редовните срещи между учителите, които имат деца със СОП в своя клас. Този формат е въведен в хода на проекта и позволява на учителите да споделят своя опит, да обсъждат проблемите, с които се сблъскват, докато преподават. Децата със СОП участват пълноценно и в извънкласни дейности, особено в регионите. В Наманган има фестивал за гимнастика, събития за деца в градския парк с помощта на местни институции

(кметство, прокуратура). В Ургенч и Термез децата със СОП участват в спорта с помощта на местни партньори (синдикати, частни фирми). Учителите, които имат деца със СОП в часовете си, получават обезщетение от „Фонда на директора“, това се насърчава от МО. Проектът създава стартов пакет за подпомагане на директорите и административния персонал на училищата и детските градини и да им помогне да разберат по-добре как те могат да стимулират приобщаващи образователни процеси и да мотивират учителите. Също така са обучени директорите и административният персонал на всички пилотни училища и детски градини.

Родители

Родителите на деца със СОП са много доволни, че децата им посещават курсове за приобщаване, и твърдят, че децата им се развиват добре. Родителите, чиито деца са посещавали специални училища преди навлизането в училище за приобщаване, подчертават, че децата им се развиват по-бавно там, а приобщаващото образование според тях е по-ефективно в сравнение с образованието, дадено в специализираните училища. Родителски клубове (РК) са организирани предимно за едно пилотно училище или детска градина, а в Самарканд и Ургенч включват родители от всички пилотни институции. В три пилотни региона клубовете включват родители на деца със СОП. В Ургенч и Термез клубовете включват и двата типа родители. Всички са съгласни, че РК са много полезни, включително родителите на деца, които не са със СОП. Родителите в Наманган са намерили особено полезни срещи с различни видове специалисти (дефектолози и т.н.). Роднини на деца извън СОП заявяват, че нямат проблем с приобщаващите класове или детските градини. Няколко обаче признават, че са се противопоставили на включването на деца със СОП в началото, като са се страхували, че тяхното дете ще придобие странно поведение/навици от деца с увреждания. В случаите, когато има противопоставяне на включването на деца със СОП в часовете от родителите на здрави деца, директорите на училищата поемат водеща роля и обясняват защо приобщаващото образование е добро за всички деца. След като им е обяснена същността на приобщаващото образование или присъстват на семинари или обучения, тези родители променят мнението си. Сега родителите са убедени, че всички ще спечелят от приобщаващото образование, а децата им са внимателни към децата със СОП и ще им помогнат.

Медицински психологически педагогически комисии

Налице е правителствен регламент, който е в основата на работата на тези комисии. Решенията се вземат с оглед най-добрия интерес на детето, но в съответствие с регламента.

Законодателството на Узбекистан постановява, че родителят представлява детето си, следователно окончателното решение какви учебни заведения детето ще посещава, е на родителите. Членовете на комисиите заявяват, че в повечето случаи родителите следват техните препоръки, но има и изключения. Те отбелязват, че понякога родителите надценяват способностите на детето и настояват то да

посещава приобщаващ клас, докато детето би било по-добре да отиде в специализирано училище.

Комисиите нямат постоянен персонал и са съставени от различни специалисти (дефектолози, логопеди, педиатри, педагози и др.). Редовността на заседанията на КМП и КМП се различава от веднъж седмично през летните месеци до веднъж месечно през останалата част от годината. Всяко дете се преразглежда след всеки шест месеца. Необходима е постоянна структура, която да може да се свиква редовно и по-често.

Държавни институции

Основните държавни институции – Министерството на образованието и Министерството на здравеопазването, са ангажирани с проекта от самото начало. Заместник-министърът на образованието потвърждава, че подкрепата на правителството за приобщаващото образование ще продължи в Узбекистан. 30 пилотни училища и детски градини ще бъдат подкрепени категорично в бъдеще (кандидатства се за безвъзмездна помощ за поддържане на тези училища) и има планове за включване на повече училища и детски градини. Включването не се ограничава само до децата с увреждания, но и деца от ромски произход и от проблемни семейства, които трябва да бъдат включени в основното образование. Училищата се финансират чрез разпределяне на пари за едно дете. Когато едно дете се прехвърля от специално училище в общообразователни училища, парите следват детето. Вече съществува механизъм за прехвърляне на дете от специално училище в общообразователно училище чрез медицинските комисии, чиито дейности се регулират от правителствения регламент. Правителството е започнало национална програма за обновяване на училищата и детските градини, в рамките на която ще бъдат разгледани и нуждите на децата с увреждания (достъпност и др.). В Самарканд, Ургенч и Термез представители на катедрите на държавното образование на областните и градските администрации потвърждават своята дългосрочна подкрепа за съществуващите пилотни училища и детски градини. В Наманган отделът на общественото образование към градската администрация има намерение да добави още три училища и детски градини към съществуващите шест. Когато липсват средства от официалния бюджет, се търси спонсор. В районите в Ургенч и Кохрез всяко училище в града и в селата има спонсор.

Журналисти

Журналистите в Ташкент, Наманган и Термез са на мнение, че приобщаващото образование е ново и хората се нуждаят от време, за да свикнат с него, но нагласите вече се променят. Журналистите в Наманган са особено ентусиазирани от приобщаващото образование и смятат, че са повишили интереса на своите читатели, тъй като получават много обратна информация (писма и телефонни обаждания), предимно положителни. Родителите дори търсят съвет къде да включат детето със СОП в общообразователно училище. Различните канали на Държавната телевизия обхващат интензивно образованието. Родителите и учителите по-

твърждават това. Те също така посочват, че „Самарканд телевизия“ е излъчила много програми по темата. Онлайн медиите не се четат в регионите, а широко се използват в Ташкент. В районите преобладават местни телевизии и печатни медии. „Камолотпрес“ – младежки вестник в Ургенч, прави чудесна инициатива да се разпространява безплатно за семействата на децата със СОП.

Заклучение

Поради краткия период от време все още не може да се постигне плавен преход на финансирането от инициативата, подкрепяна от ЕС, към други институции и донори. Повечето институции са отделили бюджети за следващата година или са склонни да направят това, но те все още не са одобрени, което води до временен вакуум. Не е разработена и стабилна и реалистична стратегия за интегриране в цялата страна. Поради краткия период от време не са програмирани и необходимите опреснителни курсове и по-практични обучения по специфични нужди. Освен това проблемът с асистентите на учители не е разгледан. А повишаването на осведомеността се нуждае от постоянна поддръжка. Рискът е, че придобитите компетенции на учителите постепенно ще избледняват без необходимите редовни опреснителни курсове. Това важи и за обучението на нови учители въпреки факта, че в проекта са участвали колежи за повишаване на квалификацията на учители: те също се нуждаят от необходимите опреснителни и по-задълбочени практически курсове.

При въвеждането на образователни проекти или програми от всякакъв вид и с цел устойчивост, ефективност и въздействие е необходимо да се обхване пълната верига на образователната стойност от началото до края, като всеки аспект добави стойност към цялостния резултат. Внимателното внедряване на образователни проекти, при които се налага промяна в нагласите, отнема значително време (минимум четири-пет години).

Необходимо е:

- разработване на стратегия за разширяване на процеса на включване, включително солидния му педагогически подход, към другите нива на образователната система въз основа на резултатите от този проект;
- разработване на стратегия за интегриране на процеса на включване въз основа на резултатите от този проект;
- разработване на стратегия за непрекъснати обучения и опреснителни курсове за учители и директори въз основа на резултатите от този проект;
- разработване на стратегия за практически обучения за учители по специфични специални нужди и за разпространяване на референтни материали за учителите;
- планирането на образователните проекти да предвижда пълното въвеждане на веригата на образованието (средно четири-пет години);
- осигуряване на компетентни помощници на учителите в училищата и детски-те градини (като се избягва прекомерната зависимост от необучени доброволци);

- да се даде възможност на училищата да вземат решение за записване на дете със СОП след внимателно разглеждане на съветите от страна на родителите и медицинските комисии (училищата и детските градини познават най-добре собствените си възможности и ограничения);
- създаване на постоянна комисия за оценка на постоянни служители (медицински, психологически и педагогически специалисти), консултиране относно записването на деца със СОП в общообразователните училища;
- извършване на дългосрочно научно изследване за ефективността и въздействието на включването в основното образование, като се съсредоточи също така върху постиженията в обучението на всички обучаващи се и информираността на всички заинтересовани страни;
- редизайн на програми за обучение и държавни стандарти за диференциран подход към оценката на знанията на децата и превръщане на индивидуалния план за развитие на учителя в училище приложим за детето със СОП;
- разработване и прилагане на нова комуникационна стратегия и план за действие за приобщаващо образование.

БЕЛЕЖКИ

1. Decision No 2010/021-979 – Inclusive Education for Children with Special Needs in Uzbekistan.
2. Contract No 2011/ 260-655 – Preparatory activities to the project Inclusive Education for Children with Special Needs in Uzbekistan – Annual Action Programme 2010.
3. Contract No 2011/265-299 – “Roadmap for Inclusive Education”.
4. Contract No 2014 / 338-454 – Technical Assistance to the project “Inclusive Education for Children with Special Needs in Uzbekistan”.
5. Contract No 2014/339-321 – Supply of Special Needs Equipment for Schools and Resource Centres in the Republic of Uzbekistan, Project “Inclusive Education for Children with Special Needs in Uzbekistan”, Lot 1.
6. Contract No 2014/339-550 – Supply of Special Needs Equipment for Schools and Resource Centres in the Republic of Uzbekistan, Project “Inclusive Education for Children with Special Needs in Uzbekistan”, Lot 3.
7. Interim Project Progress Reports (March – August 2014, September 2014 – February 2015, March/August 2015, September 2015 – February 2016, March – August 2016).
8. Notes of all the Project Steering Committee (PSC) meetings held during 2014 and 2015.
9. National Strategy for Inclusive Education 2014 – 2017.
10. Manuals and guidebooks developed.

11. Communication and visibility materials developed by the project.
12. Notes of coordination meetings of the project with EU Delegation and other partner organizations (local and international) since project inception to date.
13. Relevant studies related to Inclusive Education in Uzbekistan (i.e. ADB, UNESCO, GIZ, DVV International etc.).

INCLUSIVE EDUCATION IN UZBEKISTAN

Abstract. The text focuses on the development of inclusive education in Uzbekistan. Shown are the efforts of the Government of Uzbekistan to turn the inclusive education a part of the State education policy and the support on institutional and legislative level for the inclusion of children and adults with special needs into the society. According to teachers, included in the cited in the manuscript EU initiative, children with mental challenges have troubles with meeting educational standards but they socialise and behave more happily. According to parents of children with SEN, those children who participate in inclusive classes are developing well. Parents whose children have attended special schools before entering the inclusive education process emphasised that their children develop more slowly and inclusive education in their view is more effective compared to the education given at the special schools.

When introducing educational projects or programmes of any kind, and for the purpose of ownership, sustainability, effectiveness and impact, it is necessary to cover the Educational Value Chain from beginning to end, with each aspect adding value to the overall outcome. A consequence of the EVC is the fact that the careful implementation of educational projects whereby attitudinal change is required, takes a considerable amount of time, in general four to five years at least.

Keywords: inclusive education; children with special educational needs; SEN; teacher training; educational policies; social integration

✉ **Mr. Evgeny Ivanov, PhD Student**

<https://orcid.org/0000-0003-3944-4744>

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: evgeny_ivanov@abv.bg